

Худолій А.О.
д. політ. н., професор
кафедри англійської філології
факультет романо-германських мов
Національний університет “Острозька академія”

МОВА ВОРОЖНЕЧІ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ РОСІЇ

Анотація

В статті розглянуто мову ворожнечі в публічному просторі Росії. Дане дослідження ґрунтується на аналізі виступів російської пропагандистки М. Симоньян. Аналіз мови ворожнечі, якою послуговується російська пропаганда свідчить про ненависть до українців і України загалом. Вона виступає важливим компонентом російської ідеології та пропаганди, спрямовану як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію. Її мета – посіяти сумнів серед українців, зневіру у власні сили і державу, нав'язати викривлене уявлення про події, що передували та супроводжують російську агресію проти України. Вона глибокого укорінена у свідомості росіян, тому її широко використовують російські політики та пропагандисти.

Ключові слова: *мова ворожнечі, Україна, російська пропаганда, публічний простір, мовна маніпуляція.*

Abstract

The paper focuses on the hate language in the public space of Russia. The research is based on the analysis of statements made by the Russian propagandist M. Simonian. Analysis of the hate language used by Russian propaganda reflects hatred to Ukrainians and Ukraine in general. It serves as an important component of Russian ideology and propaganda oriented to domestic and foreign audience. Its purpose is to cast doubts among Ukrainians, doubts about their own strength and the state, impose distorted ideas about events before and within Russian aggression against Ukraine. This hatred is deeply rooted in the minds of Russians, that's why it is so widely used by Russian politicians and propagandists.

Key words: *hate language, Ukraine, Russian propaganda, public space, language manipulation.*

На сучасному етапі розвитку української держави Росія веде повномасштабну війну проти України, захопивши значну частину української території, порушивши міжнародні норми та територіальну цілісність сусідньої держави. Агресія РФ розпочалася відразу після “Революції Гідності” 2014 року.

Постановка проблеми. Офіційні виступи російських пропагандистів, публічний дискурс російських політиків свідчить про ненависть росіян до українців та України, сформовану упродовж тривалого часу під впливом україно- та людиноненависницької ідеології та всеохоплюючого зомбування, що спричинило атрофію критичного аналізу та адекватного сприйняття навколишньої реальності. **Актуальність** дослідження полягає у вивченні особливостей мови ворожнечі у публічному дискурсі та повідомленнях у російських ЗМІ, що дає змогу спрогнозувати особливості внутрішньо- та зовнішньополітичних цілей РФ щодо України.

Мета статті полягає у спробі виявити та описати мову ворожнечі у російських ЗМІ. Ми ставимо завдання висвітлити роль, яку мова ненависті відіграє у інформаційній війні, спрямованій проти України, і виявити за допомогою яких механізмів здійснюється мовна маніпуляція суспільною думкою українців. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Виявити приклади мови ворожнечі у російських засобах масової інформації;
2. Здійснити комунікативний аналіз виявлених прикладів;
3. Описати маніпулятивний характер виявлених прикладів.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано методи комунікативного аналізу, описовий, метод контекстного аналізу.

Матеріалом розвідки слугують виступи російської пропагандистки М. Симоньян в 2022 році.

Огляд теоретичних джерел. Інформаційній війні присвячено чимало праць західних і вітчизняних дослідників. Серед них слід зазначити П. Померанцева [Pomerantsev, Weiss, 2014: 14], Р. Ліфтон [], Н.Ф. Семен [], С. Джердж [], Н.Ф. Еляшевська [], Н. Карпчук [], Є. Магда [] та інші.

Значно менше досліджень стосується мови ворожнечі, яка переповнює ефіри російських ЗМІ та публічний простір РФ. Привертають увагу праці А. Бурмагіна [], М. Дорош [], Г. Прищепи [], Т. Захарченко [] та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конвенційна війна, розпочата Росією проти України супроводжувалась інформаційною агресією. Інформаційна війна в Україні з боку Росії – це латентне нанесення словесних ударів, вона спрямована на те, щоб систематично і повністю впливати, а, відповідно, і змінювати людську свідомість. Адже інформаційна війна – це війна слів, зображень, трактувань, контекстів, це – медійне протистояння, яке змінює думки, дезорієнтує людей, відтак, переформатовує їхній світогляд з певною корисливою політичною метою [Семен, 2018: 15].

Публічний дискурс російських політиків і пропагандистів, який супроводжував агресивний зовнішньополітичний курс Російської Федерації, починаючи з 2014 року, був спрямований проти України та Заходу. Він став ключовим елементом інформаційної війни демократичних країн. Дослідник явища інформаційної агресії РФ проти України П. Померанцев застосовує термін “інформаційна зброя”, тобто використання інформації у ЗМІ як зброї [Pomerantsev, Weiss, 2014: 14]. Вважаємо, що використання інформації як зброї в ЗМІ проти України спричинена такими джерелами загроз: 1) розвинені й удосконалені техніки маніпулювання свідомістю людини, впливу на її психічну діяльність; 2) концентрація мас-медіа в руках невеликої групи власників, насамперед іноземних, наслідком цього є маніпуляції громадською думкою стосовно суспільно важливих подій; руйнування моральних засад суспільства через нав’язування йому чужих цінностей; 3) складне економічне становище масмедіа, які формують вигідну громадську думку в інтересах тих кіл, які погодилися фінансово підтримувати ці медіа; 4) тиск на журналістів політичними, економічними, адміністративними методами, переслідування журналістів у судовому порядку, насилля й фізичне знищення [Карпчук, 2018:43].

Російські ЗМІ агресивно використовують різні технології впливу, зокрема мілітаристську пропаганду, викривлення інформації і так звану “мову ненависті”

як компонент інформаційної війни [Прищеп, 2017: 99]. Мова ворожнечі – це будь-який спосіб комунікації, агресивної, принизливої чи дискримінаційної за змістом та формою щодо особи чи групи на основі того, ким вони є [Що таке мова ворожнечі та як з нею боротися, 2021]. Під мовою ворожнечі розуміють будь-які вислови, контекст чи зображення, що призводить до створення або ж поглиблення вже існуючої ворожнечі між відмінними за певними ознаками групами суспільства [Мова ворожнечі у ЗМІ: якою вона буває та до чого призводить (2016)]. Вона є своєрідним інструментом інформаційно-психологічного впливу ведення “гібридної війни”, що формує певні соціальні установки, спрямована на дискредитацію ідеалів учасника протилежного боку конфлікту [Захарченко, 2019: 257]. Варто зазначити, що ключовим елементом мови ворожнечі є вжиток дискримінаційних висловів щодо ідентичності тієї чи іншої людини чи групи, до якої вона належить, або підбурює інших до дискримінації цієї людини або її групи.

Мова, як компонент інформаційної війни, теж зазнає змін. Складні проблеми людського існування стискають в короткі, малозмістовні категоричні фрази, які легко запам’ятати і легко відтворити. Вони стають початком і кінцем будь-якого ідеологічного аналізу [Лифтон, 2005: 286]. У такому вигляді – вони ефективні інструменти маніпуляції (розрядка моя). Тоталітарна мова (а до неї ми відносимо і мову ворожнечі) – зосереджена на жаргоні, абстрактному, категоричному, безжалісному в плані осудження і, для будь-кого, крім найбільш відданого її захисника, є смертельно нудна (тупа і неповоротка). З приводу маніпулювання чи підтасовки (у сфері мови) користувачі не відчують жодних докорів сумління, а єдиний аргумент, який беруть до уваги – це її корисність для справи. Така підтасовка, як і решта аспектів тоталітаризму, спочатку може забезпечити відчуття інсайту (проникнення в сутність) і безпеки, за яким настає тривога. Ця тривога може призвести до етапу жорсткої ортодоксальності, коли індивід вигукує ідеологічний жаргон (мовні кліше, сталі фрази) голосніше і голосніше для того, щоб продемонструвати свій конформізм, прихвати власну дилему, відчай і захистити себе від страху і провини, які він відчував би, коли б він спробував

використати слова і фрази, відмінні від правильних (ідеологічно правильних) (розрядка моя) [Лифтон, 2005: 286-287].

Для мови ворожнечі типовим є емоційний акцент, який сприяє зомбуванню і викликає швидку емоційну реакцію, допомагає оминати фільтри свідомості і досягти рівня підсвідомості. Російські ЗМІ прагнуть збудити довкола себе якомога більше емоційних реакцій читачів і глядачів, використовуючи гасла, які не мають жодного зв'язку з реальністю. В епоху постправди, в якій об'єктивні факти менш важливі у формуванні громадської думки, ніж звернення до емоцій і особистих переконань, мова ненависті стає інструментом конфліктів, а тим паче, упродовж повномасштабної війни [Саноцька, 2017: 110]. Мова ненависті потребує відмови від мислення, аналізу, будь-яких спроб зорієнтуватися та розібратися в ситуації. Вона апелює до найгірших інстинктів та емоцій, перетворюючи людину на зомбі, спраглою ненависті і нищення всього українського. Підґрунтям для появи і поширення мови ворожнечі виступають соціальні-політичні стереотипи й упередження, які сприяють формуванню клішованого сприйняття опонентів і формуванню моделі соціальної нерівності.

Мова ворожнечі російських ЗМІ має конкретні вектори вербальної агресії, серед яких: прихильники Євромайдану, українці, татари, члени і прихильники Меджлісу. Традиційними прикладами такої мови в умовах інформаційної війни є використання таких лексем-асоціацій: 1) українці: *бандерівці, бандерлоги, бойовики, "вовки в овечій шкурі", сільські нацисти, галицькі нацисти, западенці, карателі, київські терористи, укрогразданє, укропанство, маріонетки Заходу, нацистська хунта, нелюди, неонацисти, пособники Гітлера, рагулізатори, носії тризуба в головах, расисти, малороси, хохли, послідовники Шухевича, русофоби, екстремісти;* 2) кримські татари: *джихадісти, карателі, кримськотатарські радикали, радикальні ісламісти, русофоби, екстремісти;* 3) прихильники Євромайдану: *євромайдауни, київський бродячий цирк, герої бандерівської праці, екстремісти-самозванці, антисеміти;* 4) члени і прихильники Меджлісу кримськотатарського народу: *баламути, моджахеди, бандити, п'ята колона* [Бурмагин и др., 2018: 7].

Розпалювання ворожнечі до українців, кримських татар і мусульман в інформаційному просторі Криму і на Сході України безпосередньо веде до дестабілізації ситуації і створює основу для злочинів на ґрунті ненависті. Крім того, активне використання мови ворожнечі в ефірі телеканалів і на сайтах свідчить про пряму зацікавленість РФ в таких діях.

Науковці розрізняють певні типи мови ненависті, зокрема дослідники інституту масової інформації виокремили три рівні прояву мови ворожнечі: жорсткий рівень прояву (прямі заклики до насилля, дискримінації); середній рівень прояву мови ворожнечі (виправдування випадків насилля і дискримінації, звинувачення у негативному впливі на суспільство, твердження про її неповноцінність); м'який рівень (створення негативного іміджу певної групи суспільства, твердження про її моральні недоліки) [Мова ворожнечі у ЗМІ: якою вона буває та до чого призводить, 2016].

Звичною практикою у ЗМІ Росії є заклики до нав'язування проросійської політики, політики насильства. З початком повномасштабної війни російські ЗМІ заохочують прямі заклики до порушення кордонів суверенної країни, захоплення територій і нав'язування українцям політики Росії. Так, ведуча М. Симоньян заявила в ефірі російської програми "60 минут" зазначила:

Европа должна согласиться, что в отдельных областях Украины должны пройти референдумы, честные референдумы под наблюдением, где люди должны изъяснить свою волю и дальнейшая судьба этих людей будет зависеть от результатов референдумов. Прекратит поставки вооружений, инструкторов и прочего на Украину и запретит использовать территорию Европы для таковых. Дать гарантию того, что европейские страны, входящие в НАТО, не согласятся ни в какой перспективе на вступление Украины в НАТО. А те территории, которые мечтают о присоединении к России и все эти годы считают, что они живут под игом, у этих людей должен быть шанс перестать жить под этим игом и жить с теми, с кем они хотят (тобто з Росією, розрядка моя) [М. Симоньян о включении в состав России освобождённых территорий Украины, 24 июня 2022]. І в ефірі цієї ж програми було представлено результати соціологічного опитування

щодо того, які території України мають стати частиною Росію. Згідно з оприлюдненими в студії результатами, 61% опитаних вважає, що це питання слід вирішувати, коли російські війська дійдуть до Києва та Львова. Ця статистика, відображає імперське бачення росіянами ситуації, Україна їх не цікавить, а тим паче, не цікавить думка українців.

Або розглянемо інший приклад, виступ російської пропагандистки М. Симоньян про спецоперацію в Україні в ефірі програми “Вечір з В. Соловьевим” від 24 березня 2022 року:

А мне было стыдно за Россию восемь лет (2014-2022 гг. розрядка моя), что мы ничего не делали (не воювали, не захватывали Украину, не убивали украинцев, военных и мирных жителей) (розрядка моя). Я понимала одним полушарием, что для того, чтобы что-то сделать, для этого нужно подготовиться (підготуватись до війни, розрядка моя). И экономически подготовиться к санкциям, потому что это неизбежно. И подготовиться с военной точки зрения, чтобы как меньше было жертв (звісно, жертв з їхнього боку, розрядка моя). И геополитически...Восьмой год пошел и ничего... (має на увазі, що не вдалося загарбати всю територію України і зробити з неї Бучу та Ірпінь, розрядка моя) [Симоньян, 24 марта 2022]. Російська пропагандистка прямо заявляє, що, ще вісім років тому, слід було захопити Україну і приєднати до Росії, а не чекати увесь цей час. У даному випадку російська ведуча виправдовує агресію Росії проти України, яка почалася в 2014 році.

Іще одним видом мови ворожнечі в російських засобах масової інформації є заклики до дискримінації українців, в тому числі у вигляді загальних гасел. ЗМІ Росії, коли йдеться про ЗСУ, використовують принизливий або образливий контекст, зокрема у згадках про українських військових, яких у т. зв. “Л/ДНР” та російських ЗМІ називають *карателями, нацистами, садистами*. Наприклад:

Украинские каратели за неделю убили троих ополченцев ДНР; НМ ДНР обвинила карателей “Азова” в разрушении дома на западе Донецка [Фейки та мова ворожнечі, 2019].

За результатами моніторингу експерти ІМІ склали навіть маленький словничок з назв, що використовують ці ЗМІ: українські військовослужбовці – *вэсэушники, каратели, садисты*; країна Україна – *американская подстилка, территория смерти*; український прапор – *жовто-блакитные бендеровские тряпки*; депутати Верховної Ради – *рукоблуды из Рады*; підконтрольні Україні території Луганської та Донецької областей (Слов'янськ, Краматорськ) – *оккупированные Украиной территории ЛНР и ДНР*; закон про мову – *закон о тотальной украинизации* [Фейки та мова ворожнечі, 2019].

Типовими твердженнями російських ЗМІ є заяви про неповноцінність українців, їхніх зусиль щодо розбудови власної держави. Майже вся риторика в російських ЗМІ – антиукраїнська. Україна не подається як суб'єкт міжнародної політики, а навпаки, як об'єкт у міжнародних відносинах. Російський пропагандист Дугін закликає до знищення українців і цей заклик показують російські телеканали [Джердж, 2022]. Їхні головні тези такі: всі пострадянські країни не здатні самостійно вижити, і не можуть жити без допомоги РФ.

Власне в контексті війни, певні слова й вислови (*укрон, укри, хохли*), які від самого початку не були образливими й всередині певних соціальних груп можуть сприйматися як нейтральні, набувають ознак зневажливого змісту, ворожої риторики, спрямованої на приниження опонента, провокують цілеспрямовану емоційну реакцію та неприязнь. В цілому змінюються не лише значення слів, а принципи їхнього застосування [Прищепа, 2017: 106].

Мова ненависті, яка переповнює повідомлення російських ЗМІ та виступи політиків, теле- та радіоведучих, це – спроба зобразити Україну державою-невдахою, а українців – нацистами. Наприклад: *бандеровцы, независная, малороссы, свиномовные, укрофашисты, хохлы, Укропия, Хохлостан* та інші [Росія готувала людей до війни та геноциду українців протягом багатьох років, 2022].

Крім того, у публікаціях часто вживається теза про заперечення державного суверенітету України й української національної ідентичності. Такі тези закарбовують у свідомості аудиторії думку, що українці – це етнографічна група росіян, Україна – це штучне державне утворення, а українська мова – регіональний

діалект. Також простежуються такі явища, як бандерофобія та українофобія, що виконують роль “страшилок” для читачів російськомовного контенту.

Такими твердженнями російські пропагандисти викликають негативні асоціації, які уподібнюють українців німецьким нацистам, які сіяли смерть в ході Другої світової війни. Таким чином, інформаційне повідомлення акцентує увагу на моральних недоліках українців. Під державою-невдахою розуміють країну, що не відбулася. Неспроможній державі притаманні такі характеристики: втрата державою контролю над своєю територією; ерозія законних повноважень, щоб виконувати колективні рішення; неможливість надання суспільних послуг; неможливість взаємодії з іншими державами як повноправного члена міжнародного товариства тощо. Однак, Україну навряд чи можна вважати країною-невдахою, оскільки, попри негаразди, Україна поступово, проте впевнено торує шлях до демократії, формування демократичних інституцій, формування розвинутого громадянського суспільства.

Російська пропаганда звинувачує українських патріотів у негативному впливі на суспільство та державу, та навіть у захопленні влади і, звісно, в територіальній експансії, загрозі для Росії. Поширеним нарративом російської пропаганди є твердження про *українських нацистів*. Власне він став однією з підстав для повномасштабного вторгнення в Україну. Його доповнює заява про *необхідність денацифікації України* як запоруки домовленостей про мир. Мова російських ЗМІ переповнена українофобськими меседжами, на кшталт: *в Україні при владі нацисти; хунта; укрхунта; Україна забула про перемогу над нацизмом; УПА – колаборанти Гітлера* тощо.

Традиційними у російських ЗМІ є твердження про історичні злочини УПА, яка боролася за незалежність України від СРСР та Німеччини. Про такий підхід свідчать цитати з російських джерел: *бандеровці воевали с советскими школьниками* [Сагдиев, 2022]; *боевики ОУН-УПА воевали в одном строю с гитлеровцами* [Рубцов, 2022]; *УПА прославилась во время войны своими зверствами* [ОУН-УПА: миф и реальность]; *каратели и убийцы, преступления ОУН-УПА, военные преступники, эсэсовские легионеры* [Рогожин, 2016].

З огляду на участь РФ в міжнародному збройному конфлікті з Україною, можна зробити висновок, що вищенаведені приклади розпалювання ненависті щодо українців із залученням державних ресурсів – один з інструментів ведення війни. Досліджено, що ненависть в ЗМІ РФ стосовно українців цілеспрямовано насаджується не тільки на території окупованого Криму і Сходу України, але і на всій території РФ. Цю інформацію підтверджують дослідження, проведені російським аналітичним центром “Левада-Центр” протягом останніх років. Соціологічні опитування, опубліковані цим центром, підтверджують, що з моменту початку збройного конфлікту ставлення росіян до українців значно погіршилось. Так, в грудні 2017 р. 29% опитаних росіян назвали Україну ворогом Росії. В жовтні 2012 р. цей показник дорівнював 0% [Враги России, 2018].

У російських новинних повідомленнях присутня ненормативна лексика, прямі образи, трапляються приклади дегуманізації (на кшталт, *это не люди, а животные*). У них лунають заклики до насильства, розподіл суспільства за принципом *свої-чужі*, звичними є вияви неповаги та зневажливе ставлення до інших груп чи культур. Переважно мова ворожнечі спрямована проти українців, кримських татар та американців.

Російські пропагандисти та політики свідомо використовують методи та прийоми, які впливають на емоційно-чуттєву сферу людини та блокують зони раціонального мислення. Також медіа часто однобічно висвітлюють ситуацію та свідомо створюють негативну картинку. Традиційним є підміна поняття, коли слово *націоналісти* свідомо замінюють словом *нацисти* завдяки схожості фонетичного ладу.

Негативним прийомом є поляризація суспільства через розподілення громадян України за принципом *хороші (свої) – погані (чужі)*. До поганих ці російські медіа зараховують представників Західної України, патріотично, проукраїнських громадян, українськомовне населення, людей, які підтримували Революцію гідності [Росія готувала людей до війни та геноциду українців протягом багатьох років, 2022].

Так, за даними Центру прав людини ZMINA, моніторинг мови ворожнечі в Криму протягом 2014–2017 років показав, що українці та кримські татари є основними групами, проти яких використовувалася мова ворожнечі в інформаційному просторі окупованого півострова, причому $\frac{3}{4}$ всіх зафіксованих виявів мови ворожнечі були спрямовані саме проти українців. І ця спіраль ненависті розкручувалася багато років і призвела до нової хвилі агресивної війни проти України [Росія готувала людей до війни та геноциду українців протягом багатьох років, 2022]. Мова ворожнечі спрямована і зокрема проти кримських татар. Серед основних напрямів дифамаційних кампаній слід зазначити такі: 1) нагнітання панічних настроїв навколо ідеї про *татаризацію Криму*; 2) поширення негативних стереотипів щодо кримських татар; 3) агресивна критика політики української держави щодо кримських татар на нинішньому етапі (зокрема щодо ідеї створення національно-територіальної автономії тощо); 4) поширення недостовірної інформації, що *виправдовує* депортацію 1944 р.; 5) поширення перебільшень та вигаданих фактів щодо *ісламізації* Херсонської області та України; 6) дискредитація Меджлису як представницького органу кримських татар [Суспільно-політ вимір протидії мові ворожнечі в Україні, 2016].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, мову ворожнечі активно використовують в публічному просторі Росії з метою виправдати війну, розпочату російським диктатором проти України.

Література

1. Бурмагин Александр и др. Язык вражды в информационном пространстве Крыма: Информационно-аналитический доклад о распространении языка вражды на территории Крымского полуострова (март 2014 – июль 2017). Под общей редакцией И. Седовой и Т. Печончик. Киев, 2018. URL: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2018/03/Hate-book-RU.pdf>
2. Враги России. АНО «Левада-центр». Аналитический центр Юрия Левады. 10.01.2018. URL: <https://www.levada.ru/2018/01/10/vragi-rossii/>
3. Джердж С. Інформаційна війна Росії проти України. (Тези виступу на міжнародній науково-практичній конференції «Асиметрична війна Росії

- проти України», Київ, 26 листопада 2014 р.). Борисфен Інтел. 08.03.2022.
URL: <https://bintel.org.ua/analytics/informatsiyna-viyna-rosiyiproty-ukrayiny/>
4. Дорош Марина. Мова ворожнечі – нові прояви та наслідки. osvita.mediasapiens. 17 березня 2015 р. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/mova_vorozhnechi_novi_proyavi_ta_naslidki/
 5. Захарченко Т. “Мова ворожнечі” як технологія ведення гібридної війни РФ проти України. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: зб. наук. праць. Чернівці: ЧНУ. Том 7, 2019. С. 250-259.
 6. Еляшевська Н.Ф. Вразливість України до інформаційної війни. Теле- та радіожурналістика. Львів, 2015. Вип. 14. С.165-169.
 7. Карпчук Наталія. Медіа як невоєнний метод впливу в гібридній війні. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2 (4), 2018. С. 41-49.
 8. Лифтон Р. Технология «промывки мозгов»: Психология тоталитаризма. СПб.: праймЕврознак, 2005. 576 с.
 9. Маргарита Симоньян о включении в состав России освобождённых территорий Украины. 24 июня 2022 г. RUTUBE. URL: <https://rutube.ru/video/d807a8a041ddc6734eec566b95718921/114>.
 10. Магда Є.М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. Міжнародні відносини Серія «Політичні науки». № 4, 2014. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489
 11. Маргарита Симоньян о спецоперации на Украине в программе ‘Вечер с В. Соловьевым’. 24 марта 2022 г. RUTUBE. URL: <https://rutube.ru/video/187d5b05de1d4d9cda7ac75a0d1de2f3/>
 12. Мова ворожнечі у ЗМІ: якою вона буває та до чого призводить (інфографіка). Інститут масової інформації. 08.11.2016. URL: <https://imi.org.ua/advice/mova-vorojnechi-u-zmi-yakoyu-vona-buvae-ta-dochogoprizvodit-infografika-i2374>

13. ОУН-УПА*: миф и реальность — «Украинство...» Глава XVII (14 марта 2022). ИА Красная Весна. URL: <https://rossaprimavera.ru/article/2c0306ca>
14. Парахонський Б, Яворська Г. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
15. Прищепа, Г. “Мова ненависті” як лінгвістичний маркер “гібридної війни”. Психолінгвістика. Psycholinguistics. Вип. 22 (2), 2017. С. 98-112.
16. Рогожин Виктор. О преступлениях ОУН-УПА. Наша история. 07.02.2016. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ePEYbQiYaYJ:https://www.ritm Eurasia.org/news--2016-02-07--o-prestuplenijah-oun-upa-dokumentalno-21782&hl=uk&gl=ua&strip=1&vwsrc=0>
17. Росія готувала людей до війни та геноциду українців протягом багатьох років – правозахисники. Zmina. 6 червня 2022. URL: <https://zmina.info/news/rosiya-gotuvala-lyudej-do-vijny-ta-genocyduukrayincziv-protyagom-bagatoh-rokiv-pravozahysnyky/>
18. Рубцов Юрий. Боевики ОУН-УПА в одном строю с гитлеровцами. Фонд стратегической культуры. 03.04.2022. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lUOYokzdiKsJ:https://www.fondsk.ru/news/2022/04/03/boeviki-oun-upa-v-odnom-stroju-sgitlerovcami-55909.html&hl=uk&gl=ua&strip=1&vwsrc=0>
19. Сагдиев Тимур. Борцы с детьми: как бандеровцы воевали с советскими школьниками. Русская семерка. 17.01.2022. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HNal_24Q0XUJ:https://russian7.ru/post/borcy-s-detmi-kak-banderovcyvoeva/&hl=uk&gl=ua&strip=1&vwsrc=0
20. Саноцька Н.Я. Контури постправди в інформаційному суспільстві. Актуальні проблеми філософії та соціології (20). 2017. С. 108-111. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i.799>
21. Семен Н.Ф. Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України. Дис. на здоб. наук. ступеня канд. наук із соціальних

- комунікацій. 27.00.01. – теорія та історія соціальних комунікацій. Рівне. 2018. 260 с.
22. Суспільно-політичний вимір протидії мові ворожнечі (нетерпимості) в Україні). Аналітична записка. НІСД. 13.12.2016. 13 с. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/cuspilno-politichniy-vimir-protidiimovi-vorozhnechi-neterpimosti-v-ukraini>
23. Фейки та мова ворожнечі: як висвітлюють Україну в медіа окупованих територій Донбасу. Інститут масової інформації. 21.05.2019. URL: <https://imi.org.ua/articles/feyky-ta-mova-vorozhnechi-iak-vysvitliuiutukrainu-v-media-okupovanykh-terytoriy-donbasu-i47>
24. Що таке мова ворожнечі та як з нею боротися? ООН Україна. 13 листопада 2021. URL: <https://ukraine.un.org/uk/168160-shcho-takemova-vorozhnechi-ta-yak-z-neyu-borotysya>
25. Pomerantsev Peter, Weiss Michael. The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. N.Y.: The Institute of modern Russia, 2014. 49 p.